

NPH-NYTT

MEDLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Årg. 3 1975, December

Dubbelnummer^{Nr} 3 - 4

Redaktionens adress: Ing. Erik Witting, Torngatan 64, S-54200 MARIESTAD

ANNA GRÖNVIK 75 ÅR

26 januari 1976

Då Föreningen Nordiska Pappershistoriker bildades och hade sitt första konstituerande sammanträde i Tumba 1968, deltog dipl.ing. ANNA GRÖNVIK som representant för de finska pappershistorikerna. Hon visade redan från början stort intresse för NPH:s syften och har alltsedan dess lämnat värdefulla bidrag till föreningens verksamhet, inte minst i form av stimulerande aktivitetsrapporter vid NPH:s medlemsmöten.

Alltsedan 1925, då Anna Grönvik avlade dipl.ingenjörsexamen vid Tekniska Högskolan i Helsingfors har hon ägnat sina krafter åt Centrallaboratorium AB. Där var hon assistent under åren 1925-37 och därefter avdelningschef fram till sin pensionering 1963. Samma år erhöll hon som specialuppdrag ett mycket krävande och omfattande arbete, nämligen Pappersmuséet vid Centrallaboratorium. Vad denna institution idag betyder för den pappershistoriska forskningen kan inte nog framhållas. Som synligt bevis på stort tack och erkänsla för sina insatser tilldelades Anna Grönvik år 1971 Finska Pappersingenjörsföreningens "Stenbäck-plakett".

Anna Grönvik har under åren flitigt medarbetat i fackpressen och bl.a. publicerat den historik som utgavs till Centrallaboratoriets 50-årsjubileum 1966. Hennes insatser har medfört att hon kallats till hedersmedlem av Samfundet för litteraturtjänst i Finland.

Till Anna Grönvik, som alltjämt med oförminskad vitalitet och arbetskraft är mitt uppe i verksamheten vid Pappersmuséet framföres varma lyckönskningar från kolleger och vänner i alla nordiska länder.

E.W.

REFERAT

från

Föreningen Nordiska Pappershistorikers medlemsmöte i Oslo
den 16-18 juni 1975

Måndag 16/6 1975:

Till medlemsmötet, som hölls i Universitetsbiblioteket, hade samlats ett 20-tal medlemmar från Danmark, Norge, Finland, Sverige och Holland. Mötet öppnades av universitetsbibliotekarie Gunnar Christie Wasberg, som i sitt hälsningsanförande även gav en god redogörelse för universitetsbibliotekets intressanta historia från till dagens imponerande organisation. Han sammanfattade det allmänna omdömet om UB så: "Alle enige om - relativt ungt bibliotek - men det har betytt meget i den nasjonale renessanse."

Till ordförande för mötet valdes Jan Olof Rudén och till sekreterare Erik Witting.

Jan Olof Rudén riktade ett varmt tack till styresmännen för UB, som välvilligt ställt lokaler till förfogande för medlemsmötet, och uttalade förhoppningen att sammankomsterna skulle ge ett rikt utbyte. - Sedan föregående medlemsmöte har en av föreningens grundare avlidit, nämligen Dr Kjellåke Tullberg. Hans minne hedrades med en tyst minut. Ordföranden erinrade om Tullbergs stora intresse för föreningen och för den utomordentliga generositet han visat vid flera tillfällen.

Haakon M Fiskaa framförde hälsningar från Dr Hans Kälin, IPH, Basel, och lämnade en del upplysningar i anslutning till mötesprogrammet.

B van Ginneken van de Kastele inledde med att framföra hälsningar till mötesdeltagarna och välgångsönskningar från Edo Loeber, som på grund av sjukdom ej kunde närvara. Ur den digra rapport över internationella aktiviteter inom området för pappershistoria under åren 1973-75 som lämnades kan nämnas följande:

Loeber Collection: Denna samling, som skapats av Edo Loeber, Hilversum, Holland, är mycket omfattande, och utgör resultatet av ett mångårigt intensivt forskningsarbete, vartill flera av NPH:s medlemmar bidragit med material av olika slag.

Samlingarna, som inrymmer flera avdelningar, har bl.a. en lexigrafisk del.

Inte mindre än ungefär 6000 termer och fackuttryck med anknytning till papperstillverkning och dithörande ting finns noterade och översatta till nio språk i denna samling, och utgör ett utmärkt komplement till och påbyggnad av det redan klassiska Labarre Dictionary.

En annan avdelning innehåller flera tusen ritningar, beskrivningar, kartor och fotografier över pappersbruk, utrustning och verktyg med anknytning till papperstillverkning.

Avdelningen för vattenmärken innehåller cirka 3000 kontaktfotografier.

Loebers samlingar är under ständig tillväxt, och de kommer så småningom att ingå i den stora Labarre-samling, som finns vid universitetsbiblioteket i Amsterdam.

Produktionen vid Hayle Mill of Maidstone, Kent, har efter någon tids avbrott i januari 1975 glädjande nog tagits upp igen med Mr. Simon Green som pappersmakare.

Om verksamheten inom IPH meddelades, att den 12. kongressen avhölls i München under september 1974. Till ny president efter H. Voorn, som avgått av åldersskäl, valdes Dr. Hans Kälin, Basel. Mr. Voorn utsågs till hederspresident. Huvudtemat för kongressen var konservering av papper. Det omfattande material, som presenterades vid kongressen, kommer i sammandrag att publiceras i IPH-Information. Några papperskvarnar i närheten av Basel ska bli förenål för omfattande restaurering, och man planerar även att inreda ett pappershistoriskt museum.

Nästa IPH-kongress kommer att hållas i Fabriano, Italien, och äger rum under senare delen av september 1976.

Bland övriga internationella aktiviteter fäste talaren uppmärksamheten på en utställning i London, kallad "Watermark 74". Utställningen, som var sammanställd av några engelska pappersbruk och tillverkare av dandy-rullar, ville ge allmänheten tillfälle att studera vattennärken i såväl gamla som moderna papper.

Avslutningsvis redogjorde talaren för de projekt som planeras av Foundation of an International Centre for Paper Study. Organisationen har satt som främsta mål att bygga upp en dokumentation kring handgjort papper och vattennärken samt registrera detta material med tillämpning av datateknik. Man uppskattar att förberedelsearbetena kommer att fordra en tidsperiod av mellan 6 och 7 år innan man är beredd att lämna den information angående pappersdokument, som kan ifrågakomma för institutioner av typen bibliotek, arkiv, museer o.d.

Deutsches Museum i München har förklarat sig beredda att upplåta erforderliga lokaler, och beträffande finansieringen hoppas man på bidrag från UNESCO.

Två kommittéer har tillsatts med uppgift att handlägga frågor av organisationskaraktär och ärenden av teknisk art.

Lunchpaus.

Universitetsbiblioteket bjöd på en charmant lunch i den personalmatsal som är belägen högst upp i bibliotekshuset. Deltagarna kunde även njuta i fulla drag av en strålande utsikt över Oslo och dess omgivningar från en takterrass, som ligger i anslutning till matsalen.

Ove K Nordstrand (Danmark) inledde sin översikt över danska aktiviteter med att konstatera ett ökat intresse för vattennärkesforskning bland historiker. Detta har inneburit att önskenål har framställts om en introduktionshandbok i ämnet.

Från den konservatorskola vid Det Kgl. Danske Kunstakademi, som startade hösten 1973 med talaren som chef, lämnades en ingående redogörelse för de gångna två årens verksamhet. En studerande, intresserad av pappershistoria och v.m., har t.ex. deltagit i en laboratoriekurs vid De Forenede Papirfabriker, København, och även i Silkeborg. Denna tekniska del har kompletterats med praktik vid Kongl. Bibliothek, København. Utbildningstiden för en restaureringstekniker är 2 år och för en konserveringstekniker 3 år. Konservatorskolan kommer även att lämna viss träning i betaradiografering till restaurerings- och konserveringstekniker.

Kongl. Bibliotheket har numera fått tillstånd att anskaffa en C_{14} -strålningskälla, CFP 22, 100 x 200 mm, 75 mCi (millicurie), vilken kommer att ersätta den nuvarande utrustningen, som är på 5 mCi.

Vid Aarhus Universitet pågår arbetet med prof. Svanes katalog över slaviska manuskript. Registrering av vattenmärken fortgår och kompletteras med betaradiografisk kopiering.

Arbetet med undersökningarna av bokrullarna från Tun-huang fortsätter. Ny teknik har börjat användas, där s.k. scouner i kombination med elektronmikroskop ger möjligheter att göra iakttagelser under konserveringsarbetet.

Anna Grönvik (Finland):

En sammanställning över i Finland utgiven litteratur med pappershistorisk anknytning framlades (Bil. 1). Det kan helt allmänt konstateras, att utgivningstakten avtagit sedan föregående medlemsmöte.

Arbetet med den finska delen till PPS-Monumenta-serie pågår. Kurt K Karlssons ingående undersökningar av och släktforskning kring pappersmakare före år 1870 har lett till mycket goda resultat beträffande datering av papper och vattenmärken.

Pappersmuséets samlingar har utökats med en uppsättning av japanska verktyg för hanteringen av fiberark. Inga nyförvärv till den inhemska verktygs-samlingen.

Handpapperssamlingen har ökats med tillägg av inhemska papper.

En samling engelska tidningar har tillförts muséet. F.n. pågår grov-sortering och undersökning av papperet betr. ursprung. Franska papper har påträffats. Talaren återgav humoristiskt en krigsrapport från slaget vid Poltava ur ett nummer av London Gazette.

Talaren fäste uppmärksamheten vid utställningskataloger från världsutställningar, vilka visat sig vara goda källor i vissa sammanhang.

Muséet har anlitats för olika slags undersökningar. Åldersbestämning av papperet i kartor och grafiska blad dominerar i dessa sammanhang.

Moderna metoder för efterapning berördes mot bakgrund av bedrägliga förfaranden i samband med handeln med grafiska blad. Tillverkning av papper med gamla vattenmärken förekommer. Fiberanalys av grafiska blad har hittills mycket litet beaktats. Beträffande fiberorienteringen i ett papper så är skillnaden mellan ett maskinjort och ett handgjort papper mycket svår att avgöra. Man kan genom noggrant inställd skakapparat på en pappersmaskin ernå utmärkta resultat. - "Det vanda ögat är ej att lita på." -

Haakon M Fiskaa:

De norska aktiviteterna sedan nedlemsmötet 1972 domineras helt av utgivningen av talarens stora arbete om norsk pappershistoria och handpappersbruken i Norge. I en framställning över förarbetet till boken lämnades en intressant och detaljrik redogörelse över en mängd problem och hur dessa löstes. I samband med att boken förelåg färdig i maj 1974 önskade Universitetsbiblioteket, i egenskap av utgivare, att en utställning över vattenmärkena skulle arrangeras i bibliotekets lokaler. Utställningen, som omfattade alla i boken upptagna vattenmärken, pågick ungefär en månad och den blev flitigt besökt.

Den artikelserie över vattenmärken i norska pappersdiplom från perioden 1371-1524, som publicerats i NPH-Nytt, har av talaren överarbetats. Text och illustrationer har samlunda sammanförts till en volym om 55 sidor i A4-format. Av de sju ~~häftena~~ häftena som framställts har talaren överlämnat ett

exemplar till vardera norska riksarkivet och de fyra universitetsbiblioteken som gåvor.

För arbetet med den norska delen i PPS Monumenta-serie har konferenser hållits med både fru B van Ginneken van de Kasteele och med herr Edo Loeber. Santalen har berört frågor av språklig och teknisk art. Detta samarbete har löpande följts upp per korrespondens.

På önskan av hr Loeber har en lager- och materialbok från Nedre Mølle vid Akerselven från 1845 kopierats i samarbete med norska riksarkivet. Hr Loeber återgäldade detta tillmötesgående med att översända kopior av en samling norska firmavattennärken som tillverkats vid Zanders pappersfabrik i Bergisch Gladbach vid Köln. Talaren har redovisat detta material i en artikel i NPH-Nytt. Det stigande intresset för handpapperstillverkning och vattennärken illustrerade talaren genom att nämna, att ett par av hans tidigare artiklar blivit översatta till esperanto och publicerats i Studenternas Esperantoförnings skriftserie i Oslo.

Som sakkunnig har talaren anlåtats för olika uppdrag av rådgivande karaktär.

Ett nytryck av första numret av Norges äldsta tidning "Norske Intelligens-Seddelar, Maji 1793, har framställts, varvid man använt ett papper från omkring år 1790 med vm bikupa och A Gleerups namn.

Kopior av ett handelskontrakt som haft betydande inverkan på utvecklingen av den norska pappersindustrin utdelades bland deltagarna. Originalkontraktet är slutet mellan Ole Bentsen och Clas Janzen Lodewijk år 1695.

Øystein Wendelbo gav i sitt föredrag en beskrivning av användningen av enzymer för restaureringsändamål. Om pappersark som limmats med ex.vis ben- eller stärkelselim kommer i beröring med vatten, föreligger stora risker för att arken klibbar samman. För bibliotek och arkiv, som drabbats av fukt- eller vattenskador, har det ofta betytt mycket mödosamt och föga framgångsrikt arbete att försöka återge den sammanklistrade massan dess ursprungliga form. Talaren hade ingående studerat detta restaurerings- och konserveringsproblemet från flera utgångspunkter.

Med de metoder talaren utvecklat har han med hjälp av enzymer kunnat separera pappersarken från varandra. Tillvägagångssättet beskrevs som tekniskt sett relativt enkelt, och talaren höll inte för otroligt att även bibliotekarier och arkivarier utan speciell kunskap i restaureringsteknik skulle kunna tillämpa metoden.

Föredraget illustrerades med diabler.

Olof Basberg kåserade mycket humoristiskt om sina erfarenheter som pappersmakare. (Som bakgrund nämndes en viss tid som praktikant vid Saugbrugsforeningen.) Diverse använd utrustning demonstrerades, alltifrån egenhändigt tillverkade formar till massaomrörare (= elektrisk visp). Talarens litterära intressen med anknytning till Bibliofilklubben framgick bl.a. av ett par trevliga trycksaker från eget förlag: "Papiret i bøkene våre", 1958, och "På Mandals bro", En impression av Olof Basberg, föredrag i Bibliofilklubben 13. januari 1959. Skrifterna hade till yttermera visso tryckts på egenhändigt tillverkat papper.

Talaren avtackades med en hjärtlig applåd.

Gösta Liljedahl (Sverige):

Inledningsvis rapporterade talaren om det omfattande fältarbete som Harry Ericson genomfört. Ericsons undersökningar har berört samtliga platser i Västergötland, där handpappersbruk funnits, jämte flera platser i Småland och Närke. Flitigt arkivarbete har utförts i Stockholm, Göteborg och Vadstena. Som pappersmakare har Ericson aktivt deltagit bl.a. vid den årliga julmarknaden på Skansen, i Brunskog i Värmland (Gullsby) samt i Virserum i Småland (Fröåsa). Som erkänsla för sina stora insatser inom denna gren av hembygdsforskningen har Ericson tilldelats Samfundet för Hembygdsvärd:s hedersplakett.

Talaren lämnade därefter en redogörelse för sina pågående arbeten.

Utöver bearbetning av det stora materialet i Gamla Riksarkivet har kompletterande arkivstudier bedrivits vid RA i Marieberg och andra arkiv, bl.a. med systematisk genomgång av mantalslängder för de olika handpappersbruken. Syftet har därvid varit att insamla uppgifter om brukspersonalens sammansättning år från år. Längderna är ofta intressanta även ur vmsynpunkt.

Beträffande arbetet med manuskriptet till den svensk-finska delen av PPS Monumenta-serie lämnades en utförlig redogörelse. Den svenska delen kommer att redovisa 140 handpappersbruk, och om det idag sammanställda materialet skulle inlämnas, skulle det innehålla stora luckor. Av självklara orsaker ansåg sig talaren ej kunna godtaga en sådan halvmesyr. Vid de diskussioner som hållits med representanten för PPS, Mrs. B van Ginneken van de Kusteele, har talaren fått full förståelse för sin önskan att planenligt slutföra arbetet med manuskriptet till den svenska delen. Den därav ofrånkomliga tidsförskjutningen kan dock inte accepteras av PPS av det skälet att beslut sedan länge förelegat om PPS' nedläggning. Att detta senareläggande kommer att få den konsekvensen att utgivningen av den finska delen inom ramen för PPS Monumenta-serie äventyras, beklagades djupt. Förhoppningar finns dock om att utgivning skall kunna äga rum i respektive land.

RA i Stockholm har inköpt isotop för betaradiografi från England. Den kommer att placeras vid arkivets fotografiska avdelning. Anläggningen kommer också vid behov att utnyttjas av Kungl. Biblioteket.

Talaren har även fungerat som handledare åt andra forskare vid RA. - En artikel om datering av skrifter med hjälp av vattenmärken av doktoranden Gunilla Dahlberg kommer att publiceras i Samlaren (Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning.) Detta arbete förutses bli mycket intressant.

Som ett komplement till redogörelsen för svenska aktiviteter under de senaste två åren omnämnde Jan Olof Rudén den intressanta artikelserie av Gösta Liljedahl om "Vattenmärket - pappersmakarens bomärke och kvalitetsbevis", som varit införd i Svensk Papperstidning nr 1974/6, 10, 11, 15, 16 och 1975/1.

Harry Ericson:

Efter en kort resumé över de artiklar av E G Loeber och talarna, som varit införda i NPH-Nytt, och där olika faktorerers inverkan vid framställningen av handgjort papper behandlats, redogjorde talaren utförligt för sin syn på vattenmärket i fysikalisk och teknisk belysning.

Föredraget beledsagades med en demonstration. Iklädd förskinn och med uppkävlade armar gav talaren en livfull och ingående beskrivning av de olika arbetsmomenten alltifrån upptagning och formning vid kypen, hässling av formen, avguskning på filt o.s.v. fram till torkningen, där arken hängdes upp på en uppspänd torklina. Det torde vara första gången handpapperstillverkning demonstrerats i Oslo Universitetsbiblioteks vördnadsbjudande lokaler.

Den debatt i anslutning till föredraget som annonserats måste på grund av tidsförskjutning i programmet utgå.

Efter middagen deltog flera av mötesdeltagarna i en båttur på Oslofjorden. Utfärden, som gynnades av ett strålande väder, blev mycket uppskattad.

Tisdag 17/6 1975.

Hela dagen var anslagen till en bussutfärd till Sundvollen. Resan gick genom ett mycket naturskönt landskap med hrr Fiskaa, Wasberg och Blekastad som utmärkta guider. Från Krokkleven, dit man nådde med linbana, erbjöds en strålande milsvid utsikt över omgivningarna. Efter trivsam genomsam lunch på Sundvollens Hotell skedde återfärden till Oslo.

Dagen avslutades med middag i sällskapslokalerna på Hotell Continental, dit mötesdeltagarna inbjudits av H M Fiskaa. Under den mycket festliga måltiden hölls tal av värderna, Jan Olof Rudén och Harry Ericson. Till den muntra underhållningen bidrog hrr Rudén och Ericson med sångliga inslag, där innehållet anknöt till papperstillverkning och gesällvandringar. Aftonen förflöt under mycket angenäma former i en charmerande värds sällskap.

Onsdag 18/6 1975.

Morgonprogrammet inleddes med att Harry Ericson visade resultatet från sin demonstration. Bland detaljer som därvid särskilt uppmärksammades var arkets krympning, som är påtagligt mindre på längden än på bredden.

De efterföljande mötesförhandlingarna leddes av Föreningens ordförande Jan Olof Rudén, som inledde med en allmän återblick över de senaste två årens händelser.

Bland stadgeenliga ärenden märktes val av styrelsefunktionärer. H M Fiskaa anmälde att han av åldersskäl ej önskade ifrågakomma för återval. Följande personer valdes till funktionärer för perioden 1975-1977:

Ordf.:	Jan Olof Rudén,	Sverige
V.ordf.:	Kurt K Karlsson,	Finland
Kassaförvaltare:	Gösta Liljedahl,	Sverige
Sekreterare:	Erik Witting,	Sverige
Ledamot:	Oskar Garstein,	Norge
Ledamot:	Ove K Nordstrand,	Danmark
Revisorer:	Harry Ericson	
	Gunnar Christie Wasberg	
Revisorssuppl.:	Carl Gustaf von Essen	

På grund av avsevärt ökade omkostnader beslöts att höja medlemsavgifterna enligt följande:

enskilda personer:	30:-	sv.kr./år
hembygdsföreningar:	30:-	- " -
institutionsmedlemmar, företag och liknande:	50:-	- " -

Några smärre stadgeändringar fastställdes.

Mötet beslöt att nästa medlemsmöte skall hållas 1977 och förläggas till Ösjöfors handpappersbruk i Rumskulla, Sverige.

Avsaknaden av en aktuell pappershistorisk bibliografi, omfattande hela Norden, har länge varit kännbar. Frågan diskuterades mycket livligt. Styrelsen har vid sammanträden fört frågan på tal och då varit helt enig

om att försök borde göras att förverkliga denna angelägna uppgift. I den följande diskussionen lämnades intressanta synpunkter av Mrs. B van Ginneken van de Kastele och H M Fiskaa.

Medlemsmötet tillsatte en samnordisk kommitté för att handlägga ärendet. Till kommittéledamöter valdes:

O K Nordstrand (Danmark), A Grönvik (Finland),
G C Wasberg (Norge) och J O Rudén (Sverige).

Medlemsmötet avslutades med att ordföranden Jan Olof Rudén i hjärtliga ordalag avtackade avgående styrelseledamoten Haakon M Fiskaa och meddelade att Föreningen beslutat kalla Fiskaa till sin 1:e hedersledamot i erinran om hans utomordentliga insatser för nordisk pappershistorisk forskning samt för det förtjänstfulla arbete han nedlagt inom föreningen allt sedan dess tillkomst. Hedersledamoten hälsades med en lång och varm applåd.

Förmiddagens program omfattade även studiebesök på Papirindustriens Forskningsinstitut (PFI) vid Blindern i Oslo. Vår guide under rundvandringen var informationschef Øystein Ellefsen, som på ett utmärkt sätt demonstrerade de imponerande anläggningarna och informerade om de mycket omfattande forsknings- och utredningsarbeten som bedrivs vid institutet. Det internordiska branschsamarbetet omnämndes som en lyckad form av praktisk nordism. Deltagarna hade själva tillfälle att konstatera detta i en av maskinhallarna, där termomekanisk massa framställdes i halvteknisk skala på uppdrag av en svensk massaproducent. Under de 45 år PFI arbetat har institutet dokumenterat sin verksamhet bl.a. i omfattande skriftserier och utvecklat apparater och utrustning för olika ändamål inom branschen. PFI-kvarnen är ett sådant exempel på standardutrustning som finns på laboratorier i många länders forskningscentra.

Besöket avslutades med festlig lunch i PFI:s personalmatsal, där deltagarna var institutets gäster. Gästernas tack framfördes av Jan Olof Rudén, som särskilt vände sig till hr Ø Ellefsen med tack för ett utmärkt intressant besök.

Gymnat av strålände väder gjordes ett besök i museerna på Bygdøy, där deltagarna hade tillfälle att se de berömda vikingaskeppen från Oseberg och Gokstad samt den världsberömda Kontiki-flotten.

Medlemsmötets avslutningsprogram inleddes med en livlig diskussion kring medlemsbladet NPH-Nytt, där särskilt de ökade utgivningskostnaderna kommit att ställa föreningens ekonomi på svåra prov. Olika förslag till lösning av finansieringsproblemen framlades. Ett förslag till ändring av namnet på medlemsbladet bordlades.

Mrs. B van Ginneken van de Kastele nämnde i sin orientering om arbetet med PPS Monumenta-serie, att serien av olika skäl kommer att nedläggas. En bidragande orsak av avgörande betydelse är att Mr. J S G Simmons, som i sin funktion av "general editor" nedlagt ett mycket stort arbete inom PPS, kommer att avgå. Av de planerade utgåvorna om de nordiska länderna är det bara delen Skandinavien I som kommer att utgivas, vilket beräknas ske under 1976. Redigeringsarbetet med det norska manuskriptet är i det närmaste avslutat.

Som sista programpunkt följde redogörelser för aktuella projekt i respektive länder.

Oskar Garstein (Norge) inledde med den s.k. München-samlingen, som är spridd i Danmark och Norge. Register har hopställts vid danska riksarkivet. Aktuellt är att registrera i samlingen ingående vattenmärken. - Oslo Katedralskoles Bibliotek har omfattande material, bl.a. manuskript från 1499. Samlingarna har legat nedpackade sedan kriget. Efter kriget har nykatalogisering skett. Katalog blir färdig under 1976. Aktuellt är även undersökning och bearbetning av en samling material från 1500-1600-talen, där inne-

hället kretsar kring motreformationen fram till Drottning Christina.

Vidare är allmän pappershistoria och papperets konservering angelägna projekt. Det senare ämnets uppläggning är tänkt i form av samarbete med Dr Ø Wendelbo.

Ove K Nordstrand (Danmark): Förutom fortsatt arbete med redan pågående projekt är det aktuellt att utarbeta en introduktion till studiet av pappershistoria för elever vid konservatorskolan i Köpenhamn. Talaren noterade med tillfredsställelse att det specialområde som behandlar papperets konservering under detta medlemsmöte blivit behandlat på ett mycket intressväckande sätt. Ett vidgat utbyte av erfarenheter på onrådet rekommenderades med förhoppningen att ämnet får en framskjuten plats redan vid nästa medlemsmöte.

Gunnar Christie Wasberg (Norge): I sitt anförande anknöt talaren till de norska projekt, som tidigare presenterats av Oskar Garstein. Han belyste problemen ur en historikers synvinkel ingående och diskuterade därvid de historiska källornas betydelse, där även sådana faktorer som kulturströmningar och handelsvägar tillhör helhetsbilden. Talaren har genom sina specialarbeten om tidningshistoria fått flera goda belägg för att pappershistoria, och då främst kunskapen om vattenmärken, är en av historikernas viktigaste hjälpvetenskaper.

Gösta Liljedahl (Sverige): Den pågående bearbetningen av materialet i riksarkivet är det helt dominerande projektet. Den nytillkomna tekniska utrustningen för återgivning av vattenmärken kommer att få stor betydelse och förhoppningsvis underlätta mycket tidsödande kopieringsarbete. - Inventeringar i samband med fältarbeten på gamla bruksplatser kan förutses fortgå i viss skala.

Haakon M Fiskaa (Norge): Bland de projekt som talaren nämnde var genomgång och bearbetning av material angående lagcodex från olika norska provinser. Att få detta uppdrag genomfört måste anses mycket angeläget, ty det innehåller historiskt stoff av stort allmänt intresse. De undersökningar av musikhistoriska manuskript med hänsyn till använda vattenmärken, som talaren utfört, hade givit goda resultat. Undersökningen gällde musikaliska verk av domkyrkoorganist Berlin i Trondheim, och i sammanhanget fäste talaren uppmärksamheten på riskerna av att dra förhastade slutsatser om datering av dokument med ledning av vattenmärken.

Kurt K Karlsson (Finland): Bland de finska projekt som är aktuella eller planeras att genomföras nämndes fortsatt arbete med den finska delen av PPS Monumenta-serie. Efter detta arbete förestår en omredigering av boken för utgivning på finska språket. Härvid kommer de personhistoriska anteckningarna att väsentligt utökas, vilket i första hand intresserar den inhemska läsekretsen.

Jan Olof Rudén kunde i sin sammanfattning glädja sig åt ett stort intresse från medlemmarnas sida inom mångskiftande arbetsfält och hyste den förhoppningen att många av de här nämnda projekten skulle kunna avrapporteras vid nästa medlemsmöte.

I sitt avslutningstal framförde han gästernas tack till våra norska vänner, som på ett så utomordentligt sätt planerat och lyckligt genomfört ett krävande program med ett resultat som gav deltagarna ett gott utbyte.

OSLO-75 kommer att i NPH:s historia betraktas som en viktig milstolpe!

Jämfört med de mellaneuropeiska och även med de skandinaviska handgjorda papperen är vm i Finland fattiga på figurvattenmärken. Särskilt egna mönster är det ont om; man nöjer sig vanligen med text - namnförkortningar av firmanamn, ortnamn eller personnamn. Endast Tomasböle-märkena 1) från 1600-talet utgör härvid ett glädjande undantag; tyvärr förekommer de i så primitiva papperskvaliteter, att de ej kommer till sin rätt. De kan påträffas först efter systematiskt forskande. Det i bl.a. Skandinavien och Ryssland så vanliga kopierandet av holländska vm förekommer hos oss endast i några enstaka fall. Detta efterhärmande - enligt nutida begrepp stjälande - av de holländska vm hade sin grund i, att dessa märken i vissa fall blivit ett begrepp och på sätt och vis ett varumärke, som garanterade en god kvalitet. Denna goda kvalitet ville efterliknaren inbilla köparen vara förhanden genom att kopiera hans varumärke. De oftast kopierade vm var den holländska firman HONIGS "bikupa", märkena Pro Patria, Amsterdams vapen och Nord-Hollands vapen (Vryheit), även om deras rätt komplicerade bilder i många fall fanställt av okunniga formmakare. Om man tar våra inhemska efterrapningar i kronologisk ordning, så kommer tammerforsaren Lefrén först med sin tomma, krönta vapensköld i kombination med hans välkända initialer "L G L" (fig. 1). Den har påträffats första gången i början av januari 1816. (Alla här angivna tider för första belägg avser första till dato kända tid, och denna kan komma att ändras genom senare fynd.) Ovannämnda bikupa användes i tvenne olika versioner av Juvankoski (det första kända belägget av år 1828), tillsammans med ortnamnet i en illa utförd skrivstil. Bikupan inom en krans är i sin ursprungliga form och i de flesta efterrapningar nedtill försedd med en inramning, där tillverkaren placerade sitt namn eller sina initialer. I fallet Juvankoski placerades här ett s.k. St. Hans-vapen (fig. 2) - hos oss f.n. känt från våra pennislantars "krona"-sida. Vilken anknytning detta St. Hans-vapen har till de dåvarande ägarna till Juvankoski (Erik Wasz och hans svågrar von Bonsdorff) har tills vidare ej kunnat utrönas. En liknande, men ej helt identisk, bikupa användes ånyo (första belägg fr. 1832) tillsammans med "IUVANKOSKI" i antikva. Detta var de enda användningarna av ovan tidigare nämnda holländska populära vm. Ettärke av utländsk art är också det dubbel-X (fig. 3), som Tervakoski en kortare tid använde i kombination med sitt firmanamn (första belägg 1847). Detta dubbel-X förekommer även i andra länder, såväl allena som inne i en sköld. Tervakoski använde även tidigt (belägg fr. 1830) en s.k. fransk lilja, vartill man senare återkommit i maskinpapper. Även den har, som namnet redan anger, utländskt påbrå (hos oss kombinerar man dettaärke nu för tiden gärna med scoutrörelsen). Ett av de ovanligaste finländska vm var det av Lefrén i Tammerfors år 1811 i bruk tagna "PATRIOTEN"-vm, vilket som motärke hade en "skruvpress inom en krans" (fig. 4) - ett motiv som synes vara hans eget. Från tiden omkring 1823 tog Lefrén i bruk tre typer nya vm, en åttabladig "prästkrag" (fig. 5), en med 10 videblad omkransad dubbelcirkel (fig. 6) och ett sågtandat hjul (fig. 7), av vilka de två förstnämnda i olika utföranden går igen hos hans efterföljare Frenckell. En lite mera komplicerad variant som infördes av Frenckell (första belägg 1836) hade en 4-bladig blomma (fig. 8) i mitten och ett pepparkaksliknande mönster runtom, men bågar runt en cirkel. Dessa cirklar med bågmönster måste särskilt ha tilltalat vårt lands pappersmakare - cirklarna har antingen försetts med omskrivna eller inskrivna bågar. Granfors tog år 1842 i bruk ett vm, där cirkeln med de 10 inskrivna och 10 omskrivna bågarna är en så exakt kopia av ett vm från ett äldre svenskt bruk (Cedersholm), att om man placerar dessa båda vm på varandra så är de såväl till storlek som bågar exakt kongruenta till minsta detalj - endast JG (kommersrådet Johan Grönbergs initialer) ersätter de ursprungliga "JMC" i det svenska originalet (fig. 9). En nära släkting till nyssnämnda vm är det från det rätt närbelägna Långfors, med 13 inskrivna bågar i en cirkel (fig. 10) (första belägg fr. 1844). Vapenavbildningar i vm i Finland förekommer i två kända

fall, hos Lefrén i Tammerfors vid pass år 1817, då han utom stadsnamnet och IGL införde den ryska fläktä örnen med mer än vanligt utbredda vingar och med bokstaven "A" för tsar Alexander (fig. 11). Juvankoski tog ca 1835 i bruk ett Finlands vapen, som förekommer såväl i enkel som dubbel inramning. Lejonet i detta vapen ser ovanligt front ut och är tydligt övergött (fig. 12). Ett särpräglad märke är den trädrot inom en dubbelcirkel som G G Nordenswan på Tervakoski använde (första belägg 1828) med firmansnamnet i en båge ovan trädroten (fig. 13). Detta vm har fått leva vidare som firmans ifråga ständiga fabriksmärke, vilket är en välfunnen uppskattning åt ett gammalt vm. Vårt lands största bildvattenmärke är den "videkvistar i vas", som Frenckells i Tammerfors använde i en följd av år, med första belägg fr. år 1846. (Fig. 14).

Om här ytterligare omnämnes den eller det par anspråkslösa, sexuddiga stjärnor, som Juvankoski använde för att ange kvalitetsklassen (första kända fr. 1828), så har här i korthet berörts alla landets bildmönster i vm under 1800-talet.

KURT K KARLSSON

- 1) Beträffande Tomasböle och dess vattenmärken, se författarens artikel i *Papiergeschichte*, Heft 1/2, April 1963, sid. 11 ff.

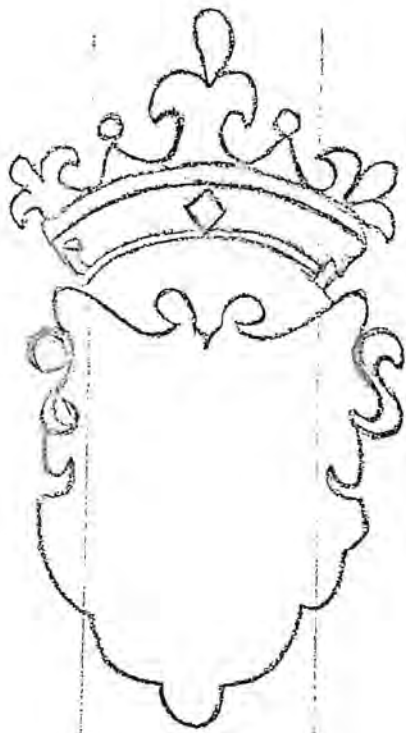

Fig. 1
TAMMERFORS

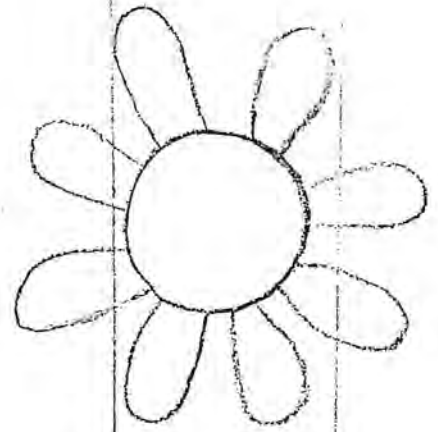

Fig. 5
TAMMERFORS

Fig. 7
TAMMERFORS

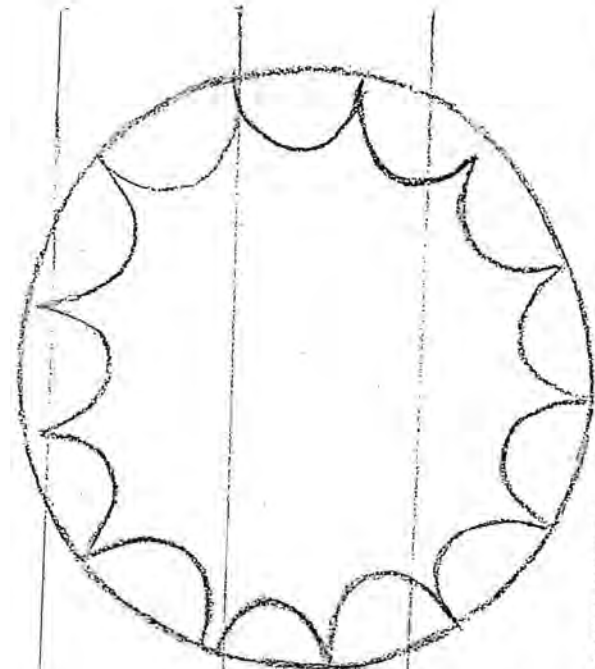

Fig. 10
LÅNGFORS

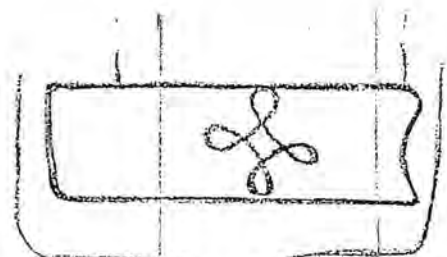

Fig. 2
JUVANKOSKI

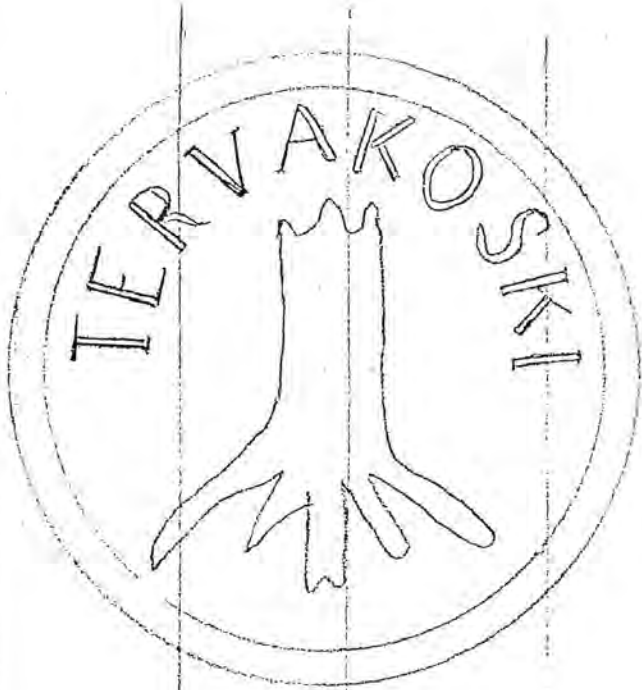

Fig. 13
TERVAKOSKI

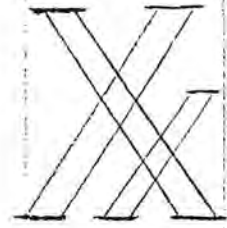

Fig. 3
TERVAKOSKI

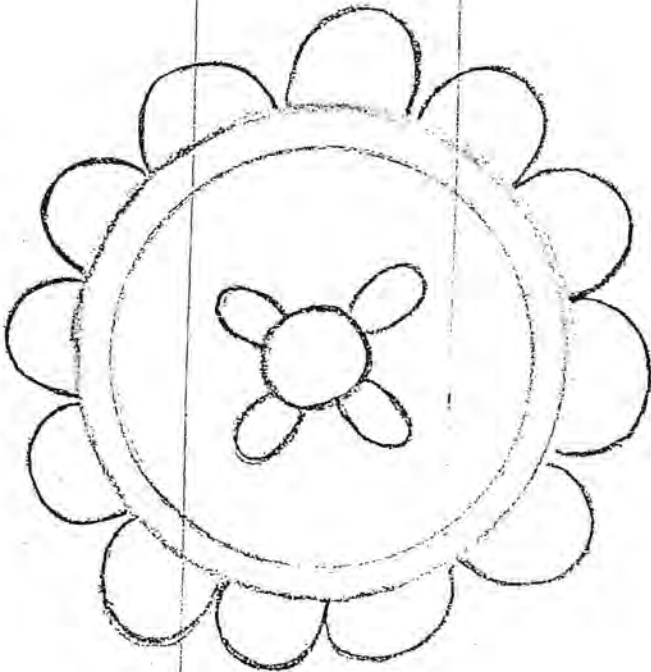

Fig. 8
TAMMERFORS

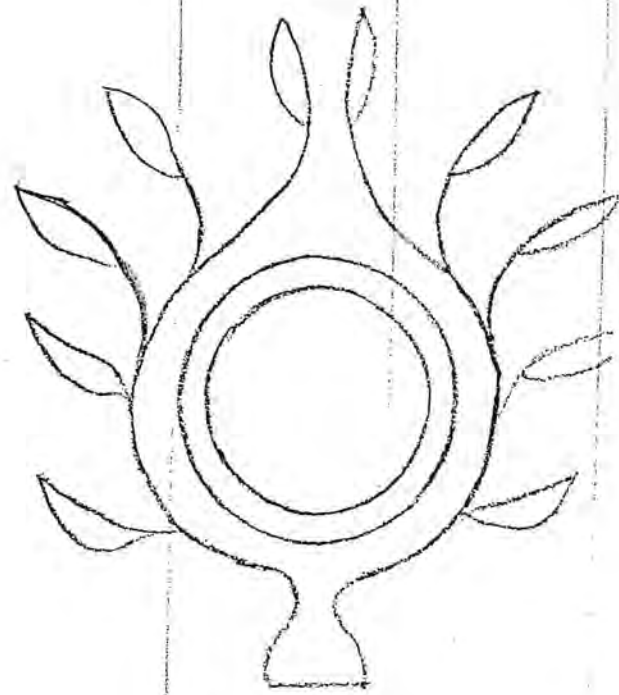

Fig. 6
TAMMERFORS

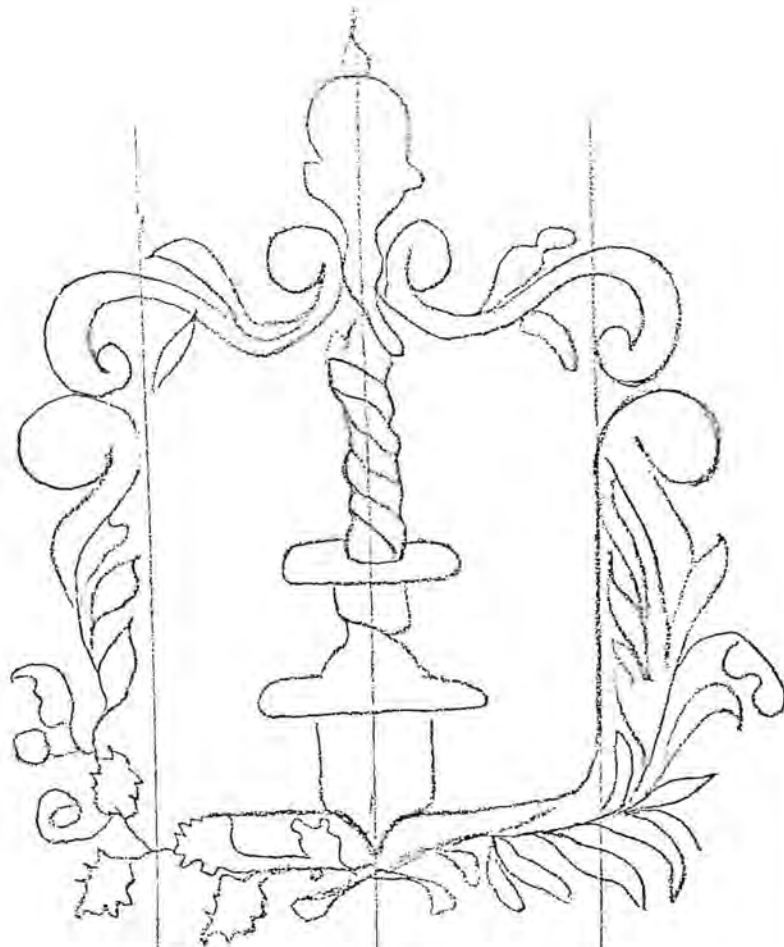

Fig. 4
TAMMERFORS

Fig. 11
TAMMERFORS

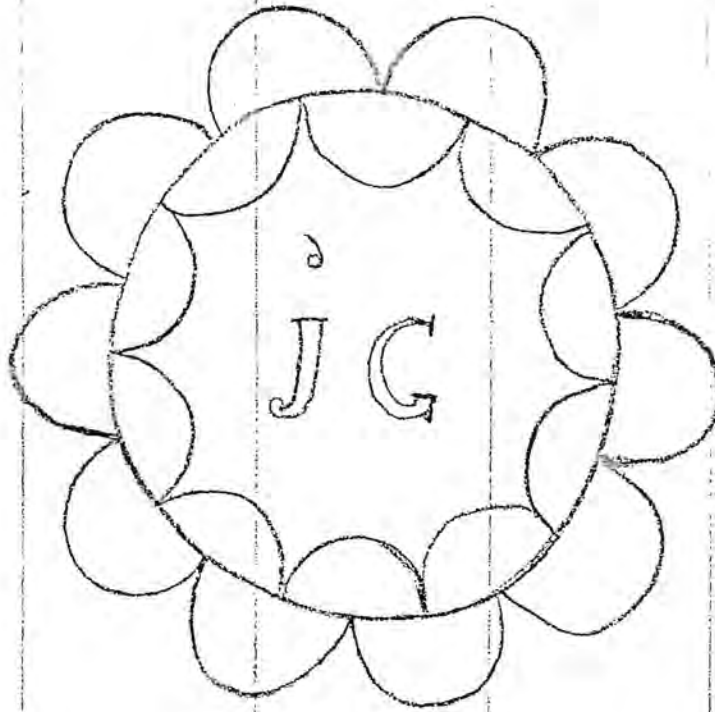

Fig. 9
GRANFORS

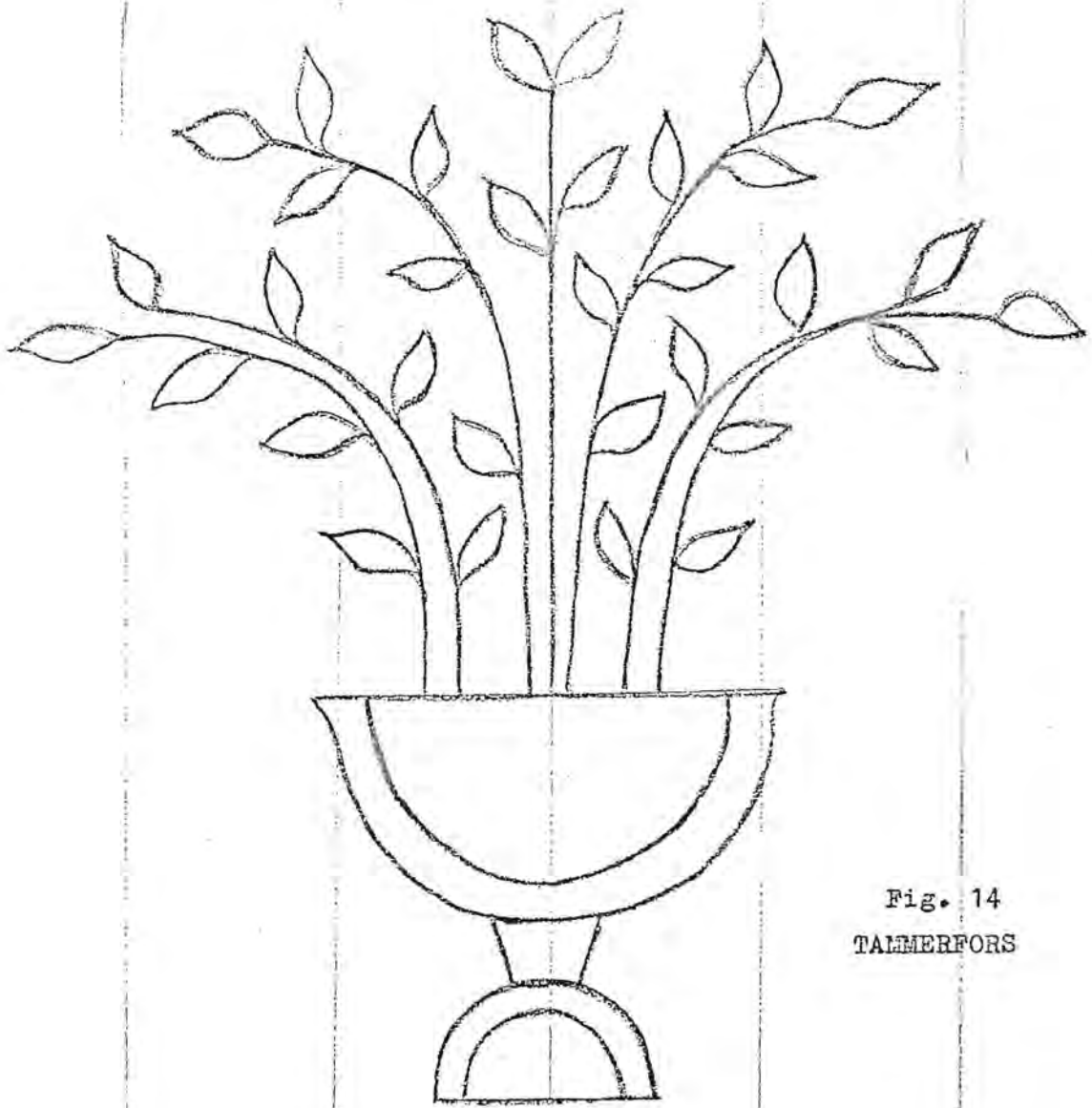

Fig. 14
TALMERFORS

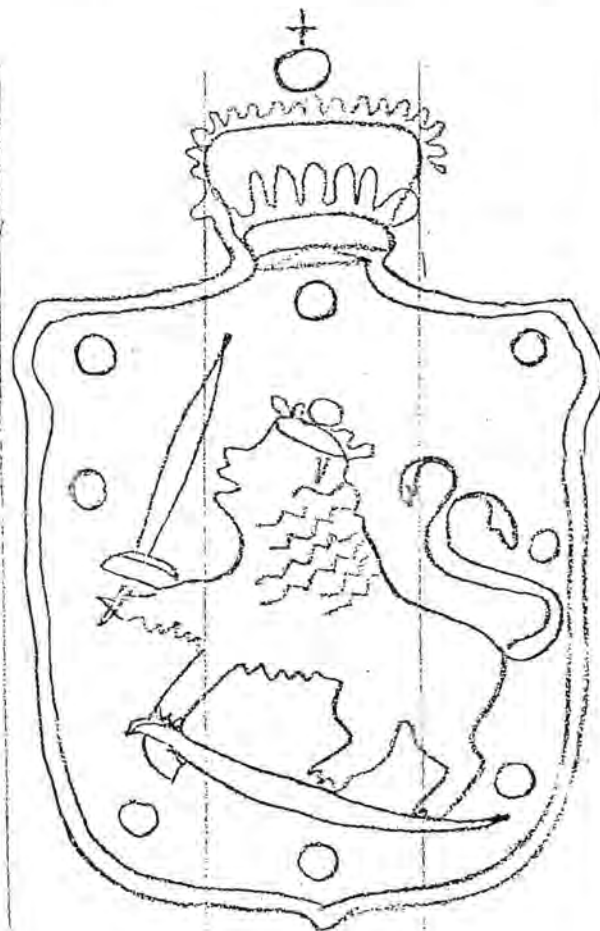

Fig. 12
JUVANKOSKI

11.

Gunilla DAHLBERG: Datering av skrifter med hjälp av vattenmärken.
(Samlaren 95, 1974 (tr. 1975), 81 - 111.)

Det är alltid lika glädjande att finna uppsatser om vattenmärken som dateringshjälpmedel utanför facklitteraturen. Nu har en av våra medlemmar i Svenska Litteratursällskapetets tidskrift fäst litteraturhistorikernas uppmärksamhet på detta hjälpmedel och de fallgropar som den icke initierade kan falla i (några litteraturhistoriker "avrättas" vederbörligen). Det är ett mycket förtjänstfullt referat av den gängse litteraturen om papper och vattenmärken. Huvudvikten har lagts på teoretiska resonemang rörande papperets förbrukningstid och därmed sammanhängande problem (distributionstid, lagring, vattenbrist o.s.v.). Författarinnan redovisar även de olika moderna skolorna (typ Piccard och Gerardy) med deras något skiljaktiga inställning till dateringsfrågan (massbeläggning av daterade papper resp. statistiska beräkningar).

Om några invändningar skall resas mot framställningen kan pekas på ett något luddigt termbruk, t.ex. vad som avses med "skrifter". Här torde avses den enhet som utgöres av skriftbäraren (= papperet) och inte det som står därpå (= innehållet). Framställningen är dessutom inte särskilt pedagogisk: fig.1 saknar t.ex. kedjelinjer och placeringen av motmärket torde för en oinitierad te sig obegriplig. Här hade ett betagraf varit på plats. Inte heller är den inriktad på praktisk tillämpning, vilket kan vara ett medvetet val från författarinnans sida. Enligt mitt förmenande är framställningen alltför koncentrerad på tidsperioden före 1650. Denna epok har delvis andra problem än tidsepoken efter 1650. Dessutom torde den vara av mindre praktiskt intresse för svenska litteraturhistoriker. Till författarinnans försvar kan naturligtvis andragas, att litteraturen om perioden före 1650 är mer omfattande och tydligare visar meningsmotsättningar hos olika vattenmärkesforskare.

JAN OLOF RUDÉN

Som bilaga till detta nummer medföljer en skrift om ett av landets äldsta handpappersbruk, Fiskeby i Norrköping.

Till Disponent Mats de Verdier och Informationschef Curt Östberg, Fiskeby AB, Norrköping, framföres här Föreningen Nordiska Pappershistorikers varma tack för gåvan, som välvilligt ställts till vårt förfogande.

En G O D J U L

och

Ett G O T T N Y T T Å R

tillönskas alla NPH-medlemmar !

Tidskriftsartiklar

=====

- _____ : Oy Kaukas Ab 100 år.
(Oy Kaukas Ab 100-vuotias.)
Paperi ja Puu - Papper och Trä 55 (1973):9, 686, 689.
- _____ : Oy Kaukas Ab 100 år.
(Oy Kaukas Ab 100-vuotias.)
Sahamies 25 (1973): 6, 176-179.
- _____ : Nordisk Pappershistorisk Förenings möte i Markaryd.
Paperi ja Puu - Papper och Trä 55 (1973):8, 587.
- _____ : Oy Kaukas Ab firade sitt 100 års jubileum.
(Oy Kaukas Ab juhli 100-vuotista toimintaansa.)
Suomen Puutalous (1973):8, 233-237.
- _____ : Tervakoski Osakeyhtiö (bl. a. något om handgjort
papper).
Teollisuuden Metsävienti (1973):4, 4-6.
- _____ : Tervakoski Osakeyhtiö (bl. a. handgjort papper).
Skogsaktuellt (1973):4, 4-6.
- _____ : A visit to Finland, the worlds third largest manufac-
turer of equipment for the paper industry.
Papier, Carton Cellulose 22 (1973):6, 36, 49, 76-77.
- _____ : 100 år Ahlström i Kauttua
(100 vuotta Ahlström Kauttualla.)
Me kaikki (1973): 4, 1-3.
- _____ : Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 100-års fest.
(Enso-Gutzeit Osakeyhtiön 100-vuotisjuhlat)
Suomen Puutalous 55 (1973):1, 19-22.
- _____ : Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 100 Years.
Finnish Paper and Timber 24 (1973): 1-2, 10-12.
- _____ : Old Verla Groundwood and Board Mill Continues
as a Mill Museum.
Finnish Paper and Timber 24 (1973):3, 24-26.

- _____ : Oy Kaukas Ab Centenary.
Finnish Paper and Timber 24 (1973): 10 , 132-133.
- _____ : Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 100 år.
(Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 100 vuotta.)
Paperi ja Puu - Papper och Trä 55 (1973):1, 26-27.
- _____ : Finlands Wellpappförening 10-år.
(Suomen Aaltopahviiyhdistys 10-vuotias.)
Paperi ja Puu - Papper och Trä 55 (1973):5, 433.
- _____ : Vid forsen, mitt i skogen.
(Kosken äärellä, metsän keskellä.)
Kajaani Oy:s utvecklingsskeden. Intervju med bergsrådet Mikko Tähtinen.
Kajaani Oy:n Kuulumisia (1974):5, 4-5.
- _____ : Tillverkning av papperssäckar i Björneborg under ett halft århundrade.
(Puolivuosisataa paperisäkkien valmistusta Porissa.)
Suomen Puutalous (1974):1, s. 18.
- _____ : 100 år industri i Karhula.
(Sata vuotta teollisuutta Karhulassa).
Suomen Puutalous (1974):10, 20-21.
- _____ : Half a Century of Paper Sacks Production in Pori.
Finnish Paper and Timber 25 (1974):2, 8-9.
- _____ : A Century of Industry at Karhula.
Finnish Paper and Timber 25 (1974):3, 12-13.
- _____ : Lapplands skogsmuseum.
(Lapin metsämuseo.)
Suomen Puutalous (1975):1, 16-17.
- _____ : Forest Work Museum of Lappland.
Finnish Paper and Timber 26 (1975): 2, 10.

Böcker

- Ahvenainen, J.: Kankaan Paperitehtaan historia.
(Kangas Pappersbrukets historia)
I osa: Vuodet 1872-1901. 1972, 96 s.
II osa: Vuodet 1902-1940. 1975, 286 s.
G.A. Serlachius Oy, Kangas, Jyväskylä
- Enckell, J.: Oy Kangas Ab, 1945-1971
Teknistaaloudellinen tutkielma.
Helsinki 1973, 227 s.
- Enckell, J.: Oy Kangas Ab
En teknisk-ekonomisk studie.
Helsingfors 1973, 231 s.
- Standerskjöld, J.: Kangas 1873-1944 (finska)
Helsingfors 1873, 410 s.
- Standerskjöld, J.: Kangas 1873-1944 (svenska)
Helsinki 1873, 420 s.
- Schybergesen, P.: Hantverk och Fabriker
Finlands Konsumptionsvaruindustri, 1815-1870
(Papper ingår häri)
I Helhetsutveckling 1973, 205 s.
II Branschutveckling 1974, 157 s.
III Tabellbilagor 1974, 125 s.
- Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk.
Finska Vetenskaps-Societeten H 114, H 116, H 117.
- Dromberg, D.A.: Suomen postimerkit 1923-1973.
Historian ja tekniikan valossa.
(Finlands frimärken 1923-1973 I historiens och
teknikens belysning).
Helsinki 1974, 208 s.
(Även papper och vm berörs)
- Pasanen, J.: Suomen Setelistön vesileimat.
(Vattenmärkena i Finlands sedlar)
Helsinki 1973, 61 s.